

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/buefd>

YIL: 2021
CİLT: 6
SAYI: 1

MAKALE BİLGİSİ

Gönderildiği Tarih: 14.05.2021
Kabul Tarihi: 23.06.2021
Yayımlanma Tarihi: 30.06.2021

ARTICLE INFO

Submitted date: 14.05.2021
Accepted date: 23.06.2021
Published date: 30.06.2021

e-ISSN 2547-9865

**Yönelmişlik Kavramının Gelişimi:
Husserl ve Brentano**

**DEVELOPMENT OF THE
CONCEPT OF
INTENTIONALITY: BRENTANO
AND HUSSERL**

Ali Can ŞENKAYA
Bartın Üniversitesi, Felsefe Anabilim Dalı,
Yüksek Lisans Öğrencisi
ac.senkaya@yandex.com,
0000-0002-4747-5367

Öz

Yönelmişlik kavramı Brentano tarafından zihin fenomenlerini ve fizik fenomenlerini birbirinden ayırmak için tanımlanır; fakat Brentano'nun tanımı kimi ontolojik sonuçlara sahiptir. Brentano'nun tanımından öncelikle her zihin fenomeninin temel niteliğinin yönelmişlik olduğu anlamı çıkar. İkinci olarak tanımın içerdiği kavramlardan dolayı yönelim nesnelerinin kendilerine özgü bir varlık alanı olduğundan söz edilmesi gerekir. Böylece zihnin yöneldiği tek boynuzlu at da gerçeklikteki bir at da aynı biçimde yönelim nesnelerinin varlık sınıfına dahil olur. Üçüncü olarak yönelmişlik sadece zihne ve onun nesnesine özgü bir özellik olarak tanımlanarak, fizik fenomenleri ile zihin fenomenlerinin birbirlerinden ayrılması amaçlanır.

Husserl, Brentano'nun üç önermesini de eleştirerek yönelmişlik kavramının ontolojik temellerini, bilgi edimsel bir temele dönüştürür. Böylece Brentano'nun kavramı kullanımından doğan sorunlar giderildiği gibi kavram da yeni bir anlam kazanır. Bu çalışma Brentano ve Husserl'in yönelmişlik kavramını kullanım biçimlerini karşılaştırarak hem iki filozofun yönelmişlik anlayışlarının farklılıklarını hem de yönelmişlik kavramının iki filozofun kullanımları bakımından gelişimini açıklamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Brentano; fizik fenomeni; Husserl; yönelim nesnesi; yönelmişlik; zihin fenomeni.

Abstract

The concept of intentionality is defined by Brentano to distinguish between mental phenomena and physical phenomena, but Brentano's definition has some ontological implications. From Brentano's definition, first of all, it means that the basic feature of every mental phenomenon is intentional. Secondly, due to the concepts included in the definition, it should be mentioned that intentional objects have a unique entity field. Thus, the unicorn to which the mind is directed and a horse in reality likewise belong to the entity class of the objects of intention. Thus, the unicorn to which the mind is directed and a horse in reality likewise belong to the entity class of the objects of intentionality. Third, intentionality is defined as a feature specific to the mind and its object, and for this aimed to distinguish between physical phenomena and mental phenomena.

By criticizing all three propositions of Brentano's, Husserl transforms the ontological foundations of the concept of intentionality into a knowledge-actual basis. This study aims to explain the differences between the intentional conceptions of the two philosophers and the development of the intentionality concept in terms of the uses of the two philosophers by comparing the use of the concept of intentionality by Brentano and Husserl.

Keywords: Brentano; Husserl; intentional object; intentionality; mental phenomenon; psychal phenomenon.

Bu makalenin araştırma ve yayın süreci "Araştırma ve Yayın Etiğine" uygun şekilde yürütülmüştür.

Giriş

Brentano tarafından zihin ve fizik fenomenlerini birbirinden ayırmak için kullanılan yönelmişlik kavramı Orta Çağda yaygın olarak kullanılan bir kavramdır. Aquinas tarafından kullanıldığı biçimi ile yönelmişlik düşünme edimi ve düşünülen zihin dışı nesne ile ilgilidir; bu nedenle düşüncenin bir şey hakkında olduğunu söylemekten daha çok aklın nesnenin eidos'unu alarak ona benzediğini söylemek gerekir. İkinci aşamada düşünme ediminin bir şey hakkında olması edimden türeyen kavramın onu üreten akla benzemesinden kaynaklanır. (Pini, 2015) İslam felsefesi içerisindeyse temelde Aristoteles'in düşüncelerinin bir temele oturtulmuş olan yönelmişlik kavramı Black'e (2010) göre genelde dört temel üzerinde durmaktadır: bunlardan ilki nesneye yönelmişliğin zihin edimlerinin algılayandan farklı bir nesneye yönelmiş olduğudur; ikinci olarak zihinde varoluş için olarak bilindikleri ölçüde biliş nesnelere özgüdür; üçüncü olarak yönelmişlik bilincin ayırt edici özelliğidir ve yalnızca bilinçli durumlar yönelmişlik niteliğine sahiptir ve son olarak dış dünyada var olmayan nesnelere nasıl bilenebildiğinin bilgisi için yönelimli varoluş kavramı kullanılır.

Orta Çağ sonrası dönemde ilgisini farklı konulara çevirmiş olan felsefe içerisinde kullanım sıklığını yitiren yönelmişlik kavramı zihne özgü olan fenomenleri belirleme amacıyla olan Brentano tarafından tekrar kullanıma sunulmuştur. Brentano'nun kavramı kullanma biçimiyle beraber yönelmişlik kavramından zihin fenomenlerinin temel niteliği olması, yönelim nesnelere kendilerine özgü bir varlık sınıfı oluşturması ve zihin fenomenleri ile fizik fenomenleri arasındaki ayrımın yönelmişlik kavramı vasıtasıyla yapılması beklenir; fakat yönelmişlik kavramı tanımlanırken kullanılan terminolojinin ve yönelmişlik nesnesinin ontolojik mahiyetinin bir çokluğa isabet ediyor gibi görünmesinin belirsizliği Brentano'nun yönelmişlik tezi konusunda kimi sorunların var olmasını sağlamıştır.

Husserl, Brentano'nun düşüncelerini eleştirip kavramı ontolojik yapısından ayırarak bilgi edimsel bir zemine oturtur. Yönelim nesnesinin ontolojisine dair sorunlar konusunda yönelmişliğin tanımlanma biçimi değiştirilerek ve algıların yönelmişliğine dair bir analiz yapılarak Brentano'nun terminolojisinden kaynaklanan sorunlar giderilmeye çalışılır. Bu çalışma en temel anlamıyla yönelmişlik kavramının Brentano'dan Husserl'e uzanan anlam değişimindeki gelişimi konu almaktadır.

Çalışma içerisinde Husserl'in Brentano üzerine eleştirilerinin yerinde olup olmadığı incelenerek, Husserl'in yönelmişlik kavramına yaptığı katkı belirttik kılınacaktır. Böylece yönelmişlik kavramının iki uğrağı olan Brentano ve Husserl'in görüşlerinin bir karşılaştırmasına ulaşılabilecektir. Çalışmada Brentano'nun tezine yönelik eleştirileri ve kavramın gelişimini takip edebilmek adına Brentano'nun yönelmişlik tanımı üç temel önermeye indirgenerek hem yönelmişlik tanımından çıkan sonuçların hem de Husserl'in bu sonuçlara olan eleştirilerinin düzenli bir biçimde açıklanabilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın odağında yönelmişliğin mahiyeti ve yönelmişlik nesnesinin dünya ile ilişkisi yer almaktadır. Brentano'ya göre dünya ilişik olmanın aksine zihin ve fizik alanları arasında yapılan ayrımın ölçütü olan kavram Husserl tarafından bilincin dünyadaki konumu olan beden aracılığıyla dünyanın içinde dünyaya yönelmiş

bir yapı olarak tanımlanarak insanın bilgi ediminin temeline yerleştirilmiştir. Bunun sonucunda yönelmişlik için bir yetiden, aşkımlık bir yeti haline getirilmiştir.

2. Franz Brentano

Zihnin bir nesne hakkındalığını, bir nesneye dair oluşunu ya da bir nesneye doğrultulmuşluğunu tanımlayan yönelmişlik kavramı Franz Brentano tarafından fizik ve zihin fenomenlerini birbirinden ayırmak, zihne dair olanın niteliğini belirlemek için Skolastik felsefeden alınarak yeniden yorumlanmıştır. Gerek Brentano'nun kavramı tanımlarken kullandığı önermelerin belirsizliği gerekse yönelmişlik kavramının layıkıyla yerine getiremeyeceği bir sorumluluk ile anlamlandırılması yönelmişliğin ve yönelmişlik nesnesinin niteliğine dair kimi sorunlar doğurmuştur. Brentano'nun yönelmişlik kavramını tanımlarken kullandığı terminoloji ve kavramın kapsamı fazlaca eleştirilmesine rağmen Skolastik dönem sonrası kullanım sıklığını kaybetmiş olan kavramın yeniden sunulması fenomenoloji ve çağdaş zihin felsefesi adına bir kazanım olmuştur.

Brentano (1995a, s. 68) yönelmişlik üstüne tanımlamaları daha sonra Brentano'nun yönelmişlik tezi olarak anılacak olan iki paragrafta açıklanır:

“Her zihin fenomeninin, Orta çağ skolastiklerinin bir nesnenin yönelinmiş (veya zihine dair) içvaroluşu (inexistence) olarak adlandırdığı ve bizim tamamen açık bir biçimde olmasa da, bir içeriğe göndermede bulunma, bir nesneye(içeriğe) (burada “bir şey¹” anlamında değil) doğru yönelme ya da iç nesne-oluş (Gegenständlichkeit²) olarak adlandırabileceğimiz şey ile mahiyeti belirlenir. Her zihin fenomeni kendi içerisinde nesne olarak bir şey içerir. Tasarımda (vorstellung³), bir şey tasarımılanır, yargıda bir şey kabul edilir ya da reddedilir, aşkıta aşık olunan, nefrette nefret edilen, arzuda arzulanılan bir şey vardır ve böyle örneklendirilmeye devam edilebilir.

Yönelmiş iç-varoluş yalnızca bu zihin fenomenlerinin mahiyetidir. Hiçbir fizik olgusunda böyle bir şey gözlemlenmez. Böylece zihin fenomenlerini, kendi içlerinde birer zihin nesnesi içeren fenomenler olarak tanımlayabiliriz.”

¹ Gerçeklikte var olan bir şey.

² Gegenständlichkeit kavramı İngilizceye *Objectivity* olarak çevrilmiştir. Kavramın Türkçedeki tam karşılığı da nesnelliktir. Fakat kavramın Brentano-Husserl felsefesinde kullanılışı bir tür tarafsızlığa vurgu yapmaz. Harun Tepe, Husserl'in “Fenomenoloji Üstüne Beş Ders” adlı eserini çevirirken, “nesne” kavramını kullanmayı tercih etmiştir. (Bkz. Edmund Husserl, **Fenomenoloji Üzerine Beş Ders**, (Çev. Harun Tepe) Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2012, S:72) Gegenständlichkeit kavramı bir şeyin, bilinç sahibi varlık için nesne olabilmesinin karşılığı olarak kullanılır. Yani kavramın Brentano için içeriği, bir iç nesneye vurgu yapmasıdır. Bu yüzden çalışma içerisinde bilinç sahibi özne için “nesne-oluş” olarak çevrilmiştir.

³ İngilizce metinde Vorstellung kavramı, *Presentation* kavramı ile karşılanmıştır. İngilizcedeki presentation kavramı Türkçeye genellikle “sunum” olarak çevrilir. Fakat Almandada presentation kavramı ile aynı anlama sahip olan Präsentation diye bir kavram zaten vardır. Dolayısıyla kast edilen bir tür sunum anlamı değildir. Bunun dışında kavram kimi zaman “temsil” olarak çevrilmektedir. Fakat temsil anlamına gelen Almanca Repräsentation kavramı hem Brentano, hem de öğrencisi Husserl tarafından vorstellung kavramından ayrı biçimde kullanılmaktadır. Bu yüzden çalışma içerisinde vorstellung kavramı, tasarım kavramı ile karşılanmıştır. Ayrıca bkz: Paul Ricoeur, “Hegel'in Din Felsefesinde Verstellung'un Statüsü”, (çev.) Mehmet Sait Reçber, **Felsefe Dünyası**, Cilt:2 Sayı:32, S:83.

Brentano'nun yukarıda alıntılanmış olan paragraflardaki temel amacı zihnin bir niteliği olarak yönelmişliği apaçık hale getirmek değil yönelmişlik kavramı aracılığı ile zihin fenomenlerini fizik fenomenlerinden ayıran temel niteliği belirtmektir; bu sebeple kavram açık bir biçimde tanımlanmak yerine zihne dair olanın temel niteliği olması üzerinde durulmuştur. Tanım incelendiğinde birbirini takip eden üç önerme görülür.

İlk önerme zihin fenomenlerinin mahiyetinin yönelmişlik tarafından belirlendiği belirlemesini içerir. Önermeye göre bir zihin fenomenlerinin mahiyeti yönelmişlik olduğu için ya bir nesneyi temsil etmesi ya ona gönderimde bulunması ya da onun hakkında olması gerekir.

İkinci olarak zihnin yöneldiği nesne ontolojik olarak gerçekteki bir varlık anlamına gelmeyecek biçimde içvarolan (inexistence) ya da bir iç nesnedir. Yönelmişlik kendine gönderimli bir yapı olarak kurulur. Yönelmişlik nesnesi herhangi bir biçimde gerçeklik nesnelere ile aynı yapıda değildir ve onlar nesne olmaktan çok içeriklerdir. Üçüncü olarak kendi içlerinde bir zihin nesnesi içeren zihin fenomenleri bu özellikleri ile fizik fenomenlerinden ayrılırlar.

Birinci önermenin içeriğine göre isteme, sevmeye, nefret etme gibi psikolojik kipler bir nesneye gönderimleri olmadan düşünülemezler ya da böyle bir düşünme tarzı onları birer zihin fenomeni olmaktan çıkarır. Zihin ediminin ya da psişik edimin içeriğinde her zaman gönderimde bulunduğu bir fizik ya da zihin nesnesi bulunur; Zihin fenomenleri kendisinden ayrı bir fizik fenomenine ya da zihin fenomenine yönlendirilir. (Crane, 2015) Zihin fenomeni olmak, bir nesneye gönderimi olmak ile nitelenir fakat bu görüş sorunsuz değildir. Searle'e (2004, s. 114) göre eğer bir ağrı bilinçli bir ağrıysa, bu ağrının kendisinden başka bir şeye gönderimi bulunmaz dolayısıyla bir zihin fenomeni olarak ağrı yönelmişlik içermemesine karşın yine de bir zihin fenomenidir. Husserl (2001, s. 97) için de duyumların bilinç tarafından düzenlenmeden önceki dağınık hali her zihinsel fenomenin yönelmişlik durumu olmadığını kanıtlar. Örneğin, bir resme bakıldığında onu oluşturan birçok küçük parça, söz gelimi ressamın belli belirsiz imzası duyuma dahil ve bilince ulaşılmışken dikkat onun üstünde değil de resmin tamamında olduğu için ona yönelinmiş değildir. Öyleyse yönelmişlik altında incelenemeyen fakat yine de zihne dair olan kimi durumlar vardır; fakat ikinci önerme Brentano'nun amaçları doğrultusunda yorumlanarak birinci önermenin temellendirmesi olarak anlaşılırsa ilk önermenin tanım ile iç tutarlılığa sahip olduğu anlaşılır.

İkinci önerme yönelmişlik nesnesinin ya da içeriğinin herhangi bir biçimde gerçeklikte bulunan nesnelere ilişkisi bulunmaksızın zihnin yönelmişliğinin iç yapısında içerildiğini belirtir. Önerme içeriğinde kullanılan içvaroluş ve iç-nesne olma kavramları önermeyi tartışmalı hale getirir. İçvaroluş kavramına dair kimi düşünürler kullanılan kavramın düşünce nesnelere gerçekte var olmaması ile bir ilgisi olduğunu düşünürken (nonexistence) kimi düşünürler bu kavram ile "var olma halinde" ifadesinin karşılandığını düşünür (existence-in). (Crane, Aspect of Psychologism, 2014, s. 26) Kavramın açıklanmasında kullanılan iç nesne-oluş kavramı düşünüldüğünde, Brentano "inexistence" kavramını iç-varoluş olarak kullanmış olma ihtimali daha fazladır. Çünkü kavram, aşkın olmayan bir içeriğe gönderme yapmaktadır. Inexistence kavramının başında yer alan -in eki yönelmişlik nesnelere var olma konusundaki eksikliklerine değil, onların zihnin içinde ya da zihin içeriği olarak var oldukları düşüncesine gönderimde bulunur; Brentano'nun amacı yönelmişlik nesnesinin varlığını reddetmek değil onun içkinliğini

vurgulamaktır. (Bartok, 2005) Yönelim nesnesi, zihin tarafından içerilir. Yönelinen içerik dış nesneden ziyade zihnin içindeki temsildir. Bu içeriğin gerçek bir nesne olma zorunluluğu yoktur. Brentano'ya (1995b, s. 24) göre yönelmişliğin iç nesnesinin dış dünyadaki hiçbir nesneye ya da olguya karşılık gelmesi gerekmez; o yalnızca zihnin özelliği olarak anlaşılır.

Zihin içeriğinin içkinliği Brentano (1995, s. 95) tarafından Aristoteles'in ruh fenomenleri hakkındaki görüşlerine dayandırılır. Bu görüşe göre, bilinç, hangi nesneye yönelirse yönelsin aynı anda kendisine de yönelmiş olur. Aristoteles'e göre "kendimizi gören ve işiten olarak algıladığımızdan, duyumlayan, ya görmeyle veya başka bir duyu ile kendisinin görmekte olduğunu algılar." (Aristoteles, 2014, s. 143/ 425b-10) Bir rengi gören duyu, aynı zamanda o renge bulanır. Duyu nesnesi uzaklaşmış olsa bile, duyum ve onun imgelemi Aristoteles'e göre duyu organlarında kalmaya devam eder. Yani görme deneyimi ve o deneyimin bilinci aynı anda zihinde içseldir. "Düşünce ve algının uygun nesnelere aslında düşünme eyleminde içkindir ve zihinsel eylemi aşmazlar. Böylece, düşünce nesnelere, Aristoteles düşüncesindeki tümellerle karşılaştırılabilir, buna göre, onları başlatan ayrıntılarda içkin olurlar ve bu ayrıntıları aşmazlar." (Crane, 2014, s. 32) Zihin fenomenleri, örneğin Pegasus, zihnin kendi içeriğidir. Pegasus'u düşünen biri aynı zamanda Pegasus'u düşündüğünün de farkındadır. Bu nedenle, Pegasus'a yönelmiş bir zihnin yönelimselliği içkindir.

Chisholm'a göre (1967) Orta Çağ felsefesinden alınan içvaroluş kavramı ile beraber ontolojik bir belirleme ortaya çıkmış olur. Önermenin ontolojik okumasının anlaşılması için Anselmus'un tanrı kanıtlaması üzerinde durulabilir. Anselmus'a göre tanrı düşünülebiliyorsa, anlama içerisinde varoluşa sahiptir. Yani düşünce kendi içerisinde özel bir var olma tarzına sahip nesne yaratır. Brentano'nun tanımı takip edilecek olursa yönelmişlik de tıpkı Anselmus'un felsefesinde olduğu gibi özel bir varoluşa sahip (yönelinmiş içvaroluş) nesnelere yaratır gibi görünmektedir. Chisholm'a göre yönelinmiş iç nesne düşünüldüğü sürece var olmaya devam eder ve düşünülmediğinde artık var değildir. Yönelmişlik nesnesinin ontolojik boyutu yarattığı varlık karmaşasının yanında yönelmişliğin iç nesne edinme niteliğinden dolayı zihin ve fizik nesnelere birbirinden ayırmak için ölçüt olma savını da zayıflatır. Yönelmişliğin doğrultulmuş olma niteliği ve içvaroluş bir araya geldiğinde fizik dünya için herhangi bir yer kalmamış olur. Zihin yönelmişlik vasıtasıyla kendi içkin nesnesine yönelmektedir. Dışarıda yalnızca bir bütünlük kazanmamış fizik fenomenleri vardır. Zihin, fiziksel fenomenleri anlamlandırır, onların oldukları gibi olduğuna inanır, onlar ile kendi yaşantısı arasında bağ kurarak deneyim haline getirir. Böyle düşünüldüğünde Brentano için, bahsedilebilen, üstüne konuşulabilen her şeyin bir zihin fenomeni olduğu anlaşılır. Çünkü üstüne konuşulabiliyorsa, zihin ona yönelmiş demektir.

Linda L. McAlister, (1974) Brentano'nun Chisholm tarafından yanlış anlaşıldığı düşüncesindedir. McAlister'a göre, Chisholm'ün "bir içeriğe göndermede bulunma, bir nesneye(içeriğe) (burada "bir şey" anlamında değil)" (Brentano, 1995a, s. 68) ifadesinde, parantez içerisinde yer alan "bir şey" ifadesini bilinçli olarak yanlış yorumlaması Brentano'nun düşüncelerinin kast etmediği bir biçimde yorumlamasını olanaklı kılmıştır.

Brentano parantez içinde kullandığı "burada bir şey anlamında değil" ifadesi ile yönelinen nesnenin gerçek bir nesne olmadığını kasteder. Almanca metinde kullanılan kavram "realität"

kavramıdır. İngilizce metinde ise gerçeklik anlamına gelen “realität” kavramı, şey olarak çevrilmiştir. “Nesnenin ‘varolmayış’ ı ile Brentano’nun anlatmak istediği şey, düşüncemizin veya algımızın nesnesinin bu düşünce veya algıdan bağımsız şekilde gerçekte varolmayabileceğidir.” (Priest, 2019) Fakat Brentano’nun içvaroluş kavramını gerçelik nesnelere yönelik tarafından konu edilemediğini belirtmek için kullandığı durumda da Chisholm’ün öne sürdüğü sorun geçerliliğini savunmaya devam eder; çünkü yönelmişlik nesnesinin ne şekilde var olduğu açıklanmamış olur.

Yönelmişliğin için karakterinin ontolojik bir çıkarım ile değerlendirilmesinin temellerinde onun bir ilişki olarak tanımlanması bulunur. Brentano’ya (1995b, s. 23) göre “Bilincin genel niteliği her zaman ve her yerde, birbirinden ayrı parçalarının her birinde, bir özneyi bir nesne ile ilişkilendiren belirli türden bir ilişki sunmasıdır. Bu ilişkiye yönelmişlik ilişkisi de denir. Her bilinç özünde bir ilişkiye aittir.” Yönelmişliğin özne ve nesne arasındaki iki terimli bir ilişki olarak nitelenmesi zorunlu olarak öznenin ve nesnenin ontolojik niteliklerinin açıklanmasını gerektirir. Benoist’e (2007) göre Brentano okunurken ilişki kavramını “sanki” eşliğinde okumak gerekir. Benoist Brentano’nun yönelmişliği bir ilişki olarak değil ilişkiye benzeyen bir şey olarak tanımladığını çünkü yönelmişliğin ilişki olmanın ontolojik koşullarını sağlayamadığını savunur. Yönelmişliğin benzerlik ile ilişkisi zihnin aynı anda hem kendini hem de yöneldiği nesneyi düşünmesinden kaynaklanır fakat yönelim nesnesi bir içvarolan olduğu için iç ve dışa bölünmüş iki terimli bir ilişkiden söz etmek olanaklı değildir. Yönelmişlik bir ilişki olarak düşünüldüğünde tıpkı Chisholm’ün ulaştığı gibi bir varlık çokluğuna ulaşmak gerekir çünkü zihnin ilişkili olduğu çelişiklik, yokluk gibi var olmayan şeylere dahi bir varlık atanmak zorunda kalınır.

İkinci önermeye dair yapılan tartışma kullanılan terminolojinin açıklamaya muhtaç olmasından ve farklı yorumlama tarzlarını eşit biçimde desteklemesinden dolayı Brentano’nun ne söylediği ve ne söylemek istediği konusundadır. Yönelmişlik nesnesinin ontolojik konumuna dair eleştirilere karşın Brentano, yönelmişliğin temsiline ya herhangi bir nesne atfetmediğini ya da onu düşünce nesnesi ile bir ve aynı anlama gelecek biçimde kullanmadığını savunur fakat paragrafta bir nesnenin varlığından söz ettiği için savunma noktası yalnızca onu bir düşünce nesnesi ile özdeşleştirmedir. (Varga, 2008)

Zihin fenomeni nesne olarak yine bir fenomenin üzerine yönlendirilir. Dış algıda zihin ses, renk gibi fizik fenomenlerine yönlendirilirken, iç algıda yine bir zihin fenomeninin üstüne yönlendirilir. (Crane, 2015) Örneğin, sevme, nefret etme, umut, inanç gibi zihin edimleri, gerçeklikte var olan bir insana yönelebilir; onun iyiliği ya da onun için kötü olduğuna inanılan bir duruma düşmesi istenebilir; fakat aynı biçimde mitolojik bir karakter olan Athena’ya hayranlık duyulabilir ya da tamamen kurgusal olan bir roman karakterinin geleceğine dair kimi umutlar beslenebilir. İki durumda da bir özne, zihin içeriğine yönelmiş durumdadır ve iki nesne de yönelmiş iç-varoluşa sahiptir. Çünkü Brentano için anlamlı fizik gerçekliği diye bir şey yoktur. Var olanlar sadece neden ile ilişki içerisinde anlaşılmaya çalışılan ve özü bilinmeyen fenomenlerdir. (Brentano, 1995a, s. 19) Yönelmişlik modern kullanımında olduğu gibi zihin ve dış dünya arasında ilişki kuran bir yeti olarak tanımlanmaz. Brentano’ya göre yönelmişlik zihin ile dünya arasında bir ilişki kurma niteliğinin tam aksine iki alanı birbirinden tamamen ayıran nitelik olarak tanımlanır.

(Benoist, 2007) Yönelmişlik gerçekliğin bir parçası olmasına rağmen dış dünya ile arasında herhangi bir bağlantı yoktur. Yönelmişlik dış dünyanın gerçeklik nesnelere ile ilgili olduğunda dahi dış dünya ve yönelmişlik arasında bir bağ olduğu söylenemez çünkü zihin nesnenin kendisine değil onun temsiline yönelir, bir şeyin temsili onun kendisi değildir. “Duyu algısı ya da imgelem aracılığıyla edinilen her düşünce ya da takdim zihinsel bir fenomenin örneğidir.” (Brentano, 1995a, s. 60) Bilim yalnızca şeylerin ısı, ışık, renk gibi fenomenlerini keşfedebilir, kendilerini değil. Bu tür fizik fenomenlerinin algılanması da bir zihin süreci gerektirir ve onları zihin fenomeni haline getirir. Fizik fenomenleri, örneğin bir manzara, duyulan bir ses, görülen bir renk vb. (Brentano, 1995a, s. 61) saf duyu nesnelere dir.

Chisholm’e (1967) göre fizik fenomenlerinden bahsedilebilir bir alan kalmamasının sebebi yine önermedeki gizli ontolojik argümandır. McAlister’in (1974) Brentano’nun fizik fenomenlerinden kastının kimi fiziksel aktiviteler (oturmak, yürümek vs.) olarak anlaşıldığını fakat Brentano’nun fizik fenomenlerle kimi fizik niteliklerini kastettiğini ileri sürmektedir. Fakat Brentano fizik fenomenlerini tanımlarken herhangi bir özneyi işin içerisine katmaksızın tanımlamada bulunmaz. Bir renkten değil, özellikle “gördüğüm” bir renkten söz eder. (Brentano, 1995a, s. 61) Renk kendi başına bir nitelik olarak tanımlanabilir, fakat gördüğüm bir renk en temelde zihinsel bir edimin içeriğidir, zihinsel edimin içerikleri de yönelimsel iç-varoluşa sahiptir. Brentano ısı, ışık, biçim gibi niteliklerin varlığını kabul eder fakat insanın onlara etkin olarak ulaşmasının herhangi bir yolu yoktur; dolayısıyla McAlister’in Brentano’yu savunurken kullandığı anlayış yetersizdir. McAlister, Brentano’dan çok Kant’ın görüşlerinin arkasında durmaktadır.

Kant için bilginin iki ana aşaması vardır. Birinci aşamada duyu verileri, ikinci aşamada akıl yetileri bilgiyi oluşturur. Kant’ a (2010, s. 51 - 52) göre bilginin temel kaynağının deneyim olduğu konusunda herhangi bir kuşku bulunmaz fakat bu önermenin doğal bir sonucu tüm bilgi alanının deneyimden oluştuğu değildir. Deneyim nesnelere saf görümler olan uzay ve zaman sayesinde bilinir. “Uzam ve zaman, Saf Matematiğin, aynı zamanda zorunlu ve zorunlu olan tüm bilgilerinin ve yargılarının temeline koyduğu görümlerdir.” (Kant, Prologomena, 2002, s. 32) Eğer deneyimden tüm nitelikler soyulmaya kalkılırsa geriye yine de uzam ve zaman kalacaktır. Öyleyse uzam ve zaman mümkün deneyimin olanak koşuludur. Şeyler, özünde oldukları gibi değil, saf görümlerin içerisinde yani uzayda ve zamanda algılanırlar. Uzay, dış algının olanak koşuludur. Zamandan farklı olarak, nesnelere duyarlık vasıtasıyla zorunlu olarak bağlıdır. Zamansa iç algının olanak koşuludur. Mümkün deneyim de ancak anlama yetisi sayesinde bir anlama kavuşur. Kant böylece dış algıyı ve iç algıyı birbirinden ayırmış, dışardaki dünyayı algıda verili olarak kabul ederek onun gerçekliğine dair bir şüphe noktası bırakmamıştır. Ve aynı temel insanın gerçek bir nesneyi deneyimlemesi ile hayali bir nesneyi deneyimlemesi arasında epistemoloji açısından niteliksel bir fark oluşturur.

Kant’ın en temelde epistemolojik bir çözümleme yaparak neyin bilinebilir olduğunu sorgulamaktadır; Brentano ise zihin ve fizik alanını birbirinden ayırma amacı gütmektedir. Brentano birbiri ile ortaklaşa çalışarak bilgi edimini gerçekleştiren ayrıntılı bir dış ve iç algı teorisine sahip değildir. Dış algı gerçekliğe dair duyuları algılarken herhangi bir biçimde zihin

ediminde bulunuyor olmakla tanımlanmaz. Brentano'ya göre zihin fenomenlerinin başka fenomenler üzerine yönlendirilmesi sırasında yönelim içeriğinin fizik alanından ya da zihin alanından geliyor olmasının herhangi bir önemi yoktur. Zihin eğer bir şeyin farkındaysa, bir şeye yönelmişse o ancak iç algıda verilir; dolayısıyla Brentano McAlister'in savunduğu ve felsefe tarihinde alışlageldiği anlamda birbiri ile ortaklaşa çalışan iç ve dış algıların kendine özgü alanlarda işlediği bütünlüklü bir algı teorisi ortaya koymaz. Brentano'nun hem yönelmişlik hem de algı konusundaki düşünceleri zihin fenomenlerinin fizik fenomenlerinden ayrı yapılar olduğunu belirttik kılacak kadardır.

Sonuç olarak ikinci önerme analitik okumadan gelen ontolojik bir eleştiriye ve bu eleştiri karşısında Brentano'nun amaçları doğrultusunda biçimlendirilmiş ılımlı bir okumaya sahiptir. Chisholm tarafından öne sürülen ontolojik eleştiri yanlış olsa bile önerme yönelmişliğin bir içerik ya da nesne ile nasıl bir bağ kurduğu konusunda ya da düşünce nesnelere ve gerçeklik nesnelere yönelmişlik karşısındaki konumunun ne olduğuna dair herhangi bir apaçıklığa sahip değildir.

Brentano'nun üçüncü önermesi ilk iki önermenin sonucu niteliğindedir. Önerme içeriğine göre yönelmişlik yalnızca zihin fenomenlerinin bir özelliği fizik fenomenleri böyle bir özellik barındırmaz dolayısıyla zihin fenomenleri yönelmişlik tarafından nitelenen özerk bir alana sahiptir. Priest'e (2019, s. 285) göre yönelmiş fizik fenomenleri olarak hedefe doğrultulmuş bir tüfek, ışığa erişmek için yukarı doğru eğilen bir bitki yönelmiş fizik fenomenlerine örnektir fakat böyle bir itiraz ancak büyük bir yanlış anlama olarak nitelendirilebilir. Brentano'nun paragraflarından hedefe bir tüfek doğrultulamayacağı sonucu değil, tüfeğin kendisinin herhangi bir şeye yönelmişlik kavramını içerecek biçimde doğrulamayacağı çıkar. Priest'in örneği yine zihnin yönelmişliğine dair bir örnektir. İkinci olarak bitkinin ışığa doğru gelişiyor olması onun yönelmişliğini değil doğasını sergiler. Bitki ışığa doğru yönelmiş olmayı amaçlamaz, tabiatı gereği bitki ışık kaynağına doğru gelişir.

Zihin fenomenleri daima bir şeyi nesne edinmekle nitelenir. Zihin fenomenleri ister gerçeklikte bir nesne olsun isterse sadece düşüncenin içeriği olan bir nesne olsun her zaman bir nesne hakkında ve onunla ilişkidirler. Örneğin bir sokağa bakıldığında onun sokak olarak tanımlanması, üzerinde bulunan renklerin ve şekillerin arabalar, evler, insanlar, kaldırımlar olarak anlaşılması yönelmişlik aracılığı ile gerçekleşir. Zihnin fenomenlerinin niteliğinin yönelmişlik olduğuna dair içeriklendirilen birinci önermeye yapılan ağı gibi durumların yönelmişliğe sahip olmayan zihin durumu olarak örneklenmesi Brentano'nun kendi anlayışı içerisinde herhangi bir anlama sahip değildir; çünkü ağrı kendi başına bir zihin fenomeni değildir. Tıpkı renklerin görülen renk, seslerin duyulan ses olarak tanımlanması gibi ağrı da iç algı tarafından ancak bir temsil formunda erişilen duyumsanan ağrıdır. Husserl (2001, s. 97) tarafından yapılan algının dikey bütünlüğüne yani birçok bileşenin tek bir duyum olarak algılanarak onun ancak belli bir kısmının dikkatin nesnesi olduğuna dair itirazsa zihin fenomenleri ancak yönelmiş yani tam da dikkatin üzerinde olduğu kısım üzerinde yönelimini gerçekleştirmiş olduğundan Brentano'nun önermelerinin iç tutarlılığında geçerliliğe sahip değildir.

Önermelerin iç tutarlılığa sahip olması onların geçerli olduğunu değil kendi içine kapandığını gösterir; çünkü Brentano'nun psikoloji programı dahilinde zihin fenomenleri istendiği gibi özerk bir alana kavuşturulmasına karşın insanın dış dünya ile kurduğu ilişkinin mahiyeti, dış dünyanın gerçekliği, fizik alanı, bilgi ediminin gerçekleşme biçimi gibi konular tamamen zihin fenomenleri alanına indirgenerek geriye belirsiz bir fizik alanı bırakılmıştır.

Brentano'nun önermeleri doğrultusunda dış dünyanın gerçekliğini olumlamanın, bir ve aynı nesneye yönelmiş olma deneyiminin nesnesini açıklamamanın, bir inancın nasıl doğru ya da yanlış olarak değerlendirilebileceğini ölçütlendirmenin herhangi bir yolu yoktur. Zihin kendi iç nesnesine yönelerek kendi içine kapanmıştır. Eğer zihin kendi içine kapanmış değilse bu sefer de Chisholm Brentano'nun önermelerinin bir varlık çokluğuna işaret ettiği konusunda haklıdır.

Zihne dair olan, yönelinmiş iç-varoluşa sahiptir, içkin bir nesnedir. Brentano'nun (1995, s. 61) “gördüğüm bir renk, duyduğum bir akor” olarak örneklendirdiği fizik fenomenleri açık bir anlama gönderme yapmaz. Çünkü Brentano (1995, s. 61) “Duyu algısı ya da imgelem aracılığıyla edinilen her düşünce ya da takdim bir zihin fenomeninin örneğidir.” Savı ile, fizik fenomenlerinin farklı bir tarzda var olduğu düşüncesine giden yolları tıkamıştır. Onun fizik ve zihin fenomenleri arasında yaptığı ayırım eksik ve belirsizdir. Çünkü duyuşsal algılar olan görme, duyma gibi edimler zihin fenomeni olmanın dışında tasvir edilme olanağına sahip değildir. Aynı zamanda onların yöneldiği nesnelere, algıların içeriğini oluşturduğu için ya da sırf yönelinmiş oldukları için zihin fenomenleridir. Öyleyse “gördüğüm bir renk” ontolojik olarak zihin fenomenlerinin iç-varoluş biçiminden ayrılamaz.

Son olarak Brentano'nun zihin ve fizik fenomenlerini birbirinden ayırma girişimi gerçeklik ve sanrı durumları arasında herhangi bir ayırım yapma olanağına sahip değildir. Bir zihin fenomeni evin kendisi ve sanrısı arasında herhangi bir ayırım yapmaksızın nesnesini aynı biçimde içerir. Hem ev hem de ev sanrısı yönelmişliğe içkindir. Jacqueline'ye (2004) göre Brentano'nun teorisi birçok içkin nesne varsayarak yönelmişlik nesnelere var olma zorunluluğun ötesinde bir çokluk olarak sunar; örneğin görülen bir şarap kadehi ve arzulanan bir şarap kadehi arasında herhangi bir ilişki varsa dahi tez bu ilişkiyi açıklayabilecek bir niteliğe sahip değildir. Bireyin kendi yönelmişlik durumlarının ortak bir nesneye yönelme imkânı bulunmadığı gibi iki farklı bireyin aynı kadehi arzulamayacağı sonucuna da varılır; çünkü nesnelere farklı psikolojik kiplerde içkin ve birbirinden farklıdır.

Sonuç olarak Brentano yönelmişlik tezini ortaya koyarken ne ontolojik bir belirleme yapma amacına ne de bir algı teorisi ortaya koyma amacına sahiptir. Tanımlayıcı psikolojinin kurulması için zihin fenomenleri ve fizik fenomenlerini birbirinden ayırmada kullanılacak bir ölçüt arayışı daha sonra fenomenoloji ve zihin felsefesinde sıklıkla kullanılacak olan yönelmişlik kavramını tekrar felsefenin araştırma alanına dahil etmesine neden olmuştur. Brentano'nun önermelerinden geriye üç problem kalır: Yönelmişlik nesnesinin ontolojik statüsü, yönelmişliğin nasıl olup da bir nesneye gönderimde bulunabildiği ve zihin nesnelere ile fizik nesnelere arasındaki ayırmada yönelmişliğin rolünün ne olduğu.

3. Edmund Husserl

Brentano'nun teorisinden geriye kalan sorunlar, öğrencisi Husserl tarafından analiz edilerek fenomenolojinin kurucu niteliklerinden biri olan yönelmişlik kavramına yeni bir anlam kazandırılır. Husserl, yönelmişlik kavramını psikolojizm eleştirisinden türetir. Zihne ait olanı fizik alanına indirgemeye yönelen psikoloji girişimine karşın Husserl bilme edimi ve bilme nesnesi arasındaki farkı vurgular. İdeali anlamak için onun verili olduğu bilinç edimlerini anlama gerekliliği Husserl'i edimlerin a priori yapısını anlamaya yöneltir. (Zahavi, 2018, s. 29)

Husserl'e (1980, s. 36) göre yönelmişlikten zihin süreçlerinin kendine özgü bir özelliği olan bir şeyin bilinci olmak anlaşılır. Husserl'in yönelmişliği tanımlama biçimi Brentano'nun yönelmişlik tezinden en temelde aşkın olma niteliği ile ayrılır. Bilinç bir nesneye yöneldiğinde kendisini aşar ve kendi dışında bir şeye yönelir; yönelmişlik sadece aşkın olmakla nitelenmez aynı zamanda tüm aşkın yapıların da temelini oluşturur. (Levinas, 2008) Brentano'nun içe kapalı yönelmişlik anlayışının aksine Husserl'in yönelmişlik kavramını kullanım biçimi bilincin yönelmişliğinin merkezine dünya ile olan ilişkiyi geçirir. Husserl yönelmişlik kavramının temellerine Brentano'nun yönelmişlik tezinin önermelerinin eleştirisi ile ulaşır.

Brentano'nun ilk önermesinin eleştirisi Husserl tarafından zihin ediminin (mental act) fenomenolojik özü açısından sınırlarının çizilmesi için bilincin üç ayrı anlamını birbirinden ayırt edilmesi ile yapılır. (Husserl, 2001, s. 81) Buna göre bilinç bir anlamda, içe içe geçmiş bilinç akışını tanımlayan anlamıyla deneyim benliğinin fenomenolojik gerçekliğinin bütünüdür. Yani bilinç bir anlamda, hem zaman içerisine yayılmış olan ve birbirini tamamlayan deneyimlerin bir bütün olarak algılanması hem de aynı an içerisinde birçok algı fenomeninin birbiriyle bağlantı içerisinde anlamlı olarak bir bütün halinde algılanmasıdır. Bir manzaraya bakıldığında bir zaman akışı içerisindeki gökyüzü, kara alanı, renkler, ağaçlar, canlılar, deniz gibi farklı birçok nesne aynı anda bir bütün olarak algılanır. Husserl'e göre bu özellik, deneyimin bütünlüğünü sağlaması açısından bilinç anlamına gelir. Deneyimin bütünlüğünü sağlayan bilinç yönelmişliğe sahip değildir. Çünkü onun işlevi bilinçli bir biçimde bir nesneye doğrultulmak değil var olan deneyimi bir bütün haline getirmektir.

İkinci olarak bilinç, öznenin kendine karşı olan farkındalığı, özbilinç anlamındadır. Bir edimde bulunan bilinçli varlık, bir edimde bulunanın kendisi olduğunun, ediminin yaşantısı içerisinde kendi deneyiminin bir parçası olduğunun farkındadır. Bilinç bu anlamıyla da yönelmiş bir nitelik taşımaz. Çünkü bilinç ikinci anlamdaki kullanımında da herhangi bir biçimde kendine doğrultulmamıştır. Burada kastedilen bilinçli varlığın düşündüğünü düşünüyor olması değildir. Düşündüğünü düşünmek, bilinçli varlığın kendisinin düşünme edimine doğru yine düşünme aracılığıyla yönelmesi demektir ve bu durum bir yönelmişlik arz eder. Husserl burada "iç farkındalık" terimini kullanır. Yani bilinç bu anlamında "aşkın" bir biçim alıp bir nesneye yönelmez, onun hakkında olmaz, onun bilinci olmaz; kendi dışına taşmayan, benlik bilincidir. İkinci anlamda bilinç, birinci anlamdaki bilince yardımcı olur. Çünkü akış halindeki bilinç deneyimi benin kendisi olarak akışın içerisinde olmasını gerektirir. Dolayısıyla ikinci anlamda bilinç deneyim ve yaşam arasındaki bağı oluşturur. (Husserl, 2001, s. 85)

Üçüncü anlamda bilinç, yönelmiş durumdadır. Yani tıpkı Brentano'nun bahsettiği gibi bir şeyin hakkındadır, bir şeye gönderme yapar ya da bir şeye doğru yöneltilmiştir. Fakat Husserl

önermelerini, Brentano ile aynı temeller üstüne kurmaz. Örneğin, Brentano tasarlama, yargı ve duygu olmak üzere üç temel yönelim türü olduğunu düşünür. Husserl'e göre bahsi geçen kavramların gönderim yapma biçimleri birbirinden farklıdır. Yargılamadaki pratik bir şüphe ile teorik bir şüphe birbirinden ayrı niteliklidir; benzer bir biçimde bir tasarım ile bir yargılama farklı tarzlarda gönderime sahiptir. Duyu ile ilgili yönelimler daha çok tasarım ve yargıdan doğan karmaşık bir yapıya sahiptir. (Husserl, 2001, s. 96) Husserl'e göre yönelmişlik deneyimleri çoğu zaman karmaşık deneyimlerdir ve birden çok yönelim türü içerirler. Birçok yönelmişlik türü ve alt türü vardır, bu nedenle kesin yönelmişlik sınırları oluşturulamaz. Fakat bilincin üç ayrı olanağı düşünüldüğünde tüm zihin fenomenlerinin yönelmiş olduğunu iddia etmek için bir temel de kalmamış olur. Çünkü tüm deneyimlerin yönelmişliğe dahil olmadığı, duyular ve algısal çokluklar tarafından kanıtlanmıştır. Görsel içerikle dolu bir alanın, algılanan herhangi bir parçası ne gönderimi olan ne de bütünde yönelmişlik nesnesi olmuş birçok içerik parçası içeren bir deneyimdir. (Husserl, 2001, s. 97)

Bir başka örnek içerisinde ağrı bir zihin fenomenidir; fakat ona dair oluşan his, bir edim ile aynı türden bir yapıya işaret etmez (Morisson, 1970). Daha farklı bir ifade ile zihin böyle bir durumda herhangi bir yöne doğrultulmuş değildir. Husserl'in her zihinsel fenomenin bir edim olmadığı düşüncesi, aslında Brentano için iki temel fenomen sınıfı olan fizik ve zihin fenomenleri sınıfının sınırlarının nitelikli bir biçimde çekilmediğini gösterir. Çünkü Husserl'e (2001, s. 94) göre zihin fenomenleri sınıfı altında değerlendirilen kimi nesnelere aslında fizik fenomenleri sınıfına, aynı biçimde fizik fenomeni olarak tanımlanan nesnelere zihin fenomenleri sınıfına konulmasının önünde bir engel yoktur. Öyleyse Husserl'in zihin kavramına çizdiği sınırlar bakımından Brentano'nun ilk önermesini doğrulamak için geçerli bir neden bulunmamaktadır. Zihin fenomenleri hem yönelmiş bir durumu hem de yönelmişlikten yoksun bir durumu içerebilirler.

Husserl, Brentano'yu ikinci önermesi ile ortaya çıkan ontolojik çıkmazı iki tür yanlış anlamının oluşmasına neden olacağı için eleştirir. İlk yanlış anlama, bilinç (ya da benlik) ile yine bilinçteki nesne arasındaki gerçek bir olgu ya da ilişkiye olan gönderimdir (Husserl, 2001, s. 98). Husserl söz konusu yanlış anlamaya, kendi terminolojisindeki yaşantı kavramı ile cevap verir. Edimler eğer basitçe yaşantılarsa, edim, yaşantının içine çekilir(absorbed). Örneğin, daha önce gerçekleşmiş bir olay, okunan bir hikâye, matematiksel bir kanıtın uygulanması daha önce gerçekleşmiş bir olayın algıdan içeri girmesidir. Asıl edim artık orada olmamasına rağmen benlik, ona katılır, onunla beraber işler (Husserl, 2001, s. 100). Verilen örnekte, bilinç ya da benlik, gerçek bir ilişki ya da gerçek bir olgu hakkında değildir. Kendi zaman bütünlüğü ve deneyim varlığı ile beraber bir edim gerçekleştirir. Aynı biçimde benlik tam da yaşanan anda gerçek bir nesneye yönelebilir. Fakat bu Husserl'in tanımı açısından bir şey değiştirmez. Var olan şey yönelmişlik deneyimidir. Onun, o anda gerçekliği olan bir nesneye yöneliyor olmasının ya da bir anıya yöneliyor olmasının bir önemi yoktur. Eğer yönelinen yaşantı gerçeklikse yönelimsel deneyimin aynı zamanda gerçek bir nesnesi var demektir. Fakat yönelinen nesne gerçeklikte değilse yönelmişlik deneyimi yine de varlığını sürdürür; fakat gerçek bir nesneye sahip değildir.

İkinci yanlış anlama, her ikisi de eşit derecede gerçeklik olarak belirlenen; bilincin, bir edimin ve bir yönelmişlik nesnesinin içerisindeki bir ilişki ya da zihin içeriklerinin birbirine geçmiş, karmaşık yapısına dairdir. Tasarımda tasarlanan, yargıda yargılanan bir şey vardır. Fakat Husserl'e göre bu noktada kesin olan tek şey bir deneyimin var olduğudur. Tasarlama tasarlanan bir şeyin olması, ona varoluşsal bir karakter ya da içkin bir nesne olma özelliği kazandırmaz. "Deneyimde tasarlanan iki şey yoktur, biz nesnenin kendisini değil fakat ona yöneltilmiş olan yönelmişlik deneyimini deneyimliyoruz. Tek bir şey vardır, temel tanımlayıcı niteliği söz konusu yönelim olan yönelmişlik deneyimi." (Husserl, 2001, s. 98) Bu tanım, yönelinen nesne varoluştan yoksun olsa bile yönelmişlik deneyimin var olacağı anlamına gelir. Aynı zamanda yönelim nesnesi eğer var oluşa sahipse yine yönelmişlik deneyimin tanımında bir aksaklık olmadığını gösterir. Yönelim burada kastetme anlamında kullanılır; bu bir tür "demek isteme" formundadır.

Eğer bir tanrı tasarlanmak istenirse bilincin bunu yapmasının önünde herhangi bir engel bulunmaz. Husserl (2001, s. 99) bu konu üstüne Tanrı Jüpiter'in tasarlanması örneğini verir. Tanrı Jüpiter'i tasarlayan bir bilincin ediminde içkin olarak nesne edinilmiş bir Jüpiter olduğunu dile getirmek aynı biçimde onun varlık tarzını yönelmiş iç-varoluş olarak tanımlamak yanlıştır. Çünkü Jüpiter hakkında bir fikre sahip olmak belirli bir tasarım deneyimine sahip olduğu anlamına gelir. Söz konusu tasarım bilinçtedir. Eğer söz konusu deneyim, parçalarına ayrılmak istenirse, Tanrı Jüpiter onun içinde bir yerlerde bulunmaz. Tanrı Jüpiter, yönelmişlik deneyimine içkin bir biçimde nesne olmuş değildir, o bir zihin nesnesi değildir, zihnin dışındaki bir yapı da değildir, işin gerçeği o hiçbir biçimde varoluşa sahip değildir; fakat bu onun, tasarlanabiliyor olmaması anlamına gelmez. Zihin bir edimde bulunur ve yönelmişliğe sahiptir. Tanrı Jüpiteri ya da bir meleği düşünen bilinçli varlığın zihninde, onlara dair bir düşünce vardır.

Tanrı Jüpiter'i düşünme tarzı ile gerçek bir nesneyi, örneğin kuzey ışıklarını düşünmek arasında herhangi bir fark yoktur fakat ilkinde sadece bir yönelmişlik deneyimine sahipken, diğerinde yönelmişlik deneyiminin yanında ona karşılık gelen bir nesneye de sahip olunur. Kuzey ışıkları edimin gerçekleştirilmesi için gereken veriyi sağlar, edimi oluşturur fakat edimin yönelmişlik nesnelere değil, edimde amaçlanmamışlardır, tasarlanan kuzey ışıkları değil, düşüncedir. Daha açık bir örnekle kuzey ışıklarını deneyimlemede, deneyimlenen renk algısı değil renkli şeylerdir, duyulan bir takım ses tonları değil, bütünlüğü içinde manyetizmanın oluşturduğu zaman içerisinde yayılım gösteren ses yapısıdır. Tasarımlar için geçerli olan belirlemeler, onlar üzerine inşa edilmiş diğer yönelmişlik deneyimleri için de geçerlidir. Brentano'nun içkin nesne-oluş ifadesi, yönelmişlik deneyimini ontolojik bir çıkmaza sürüklemiştir; çünkü yönelmişliğin kapalı bir yapı olarak tasarlandığı durumda gerçeklik nesnesine yönelme ve gerçek bir nesneye sahip olmayan yönelmişlik durumları arasında herhangi bir ayırım yapma olanağı yoktur.

Husserl, Brentano'nun yönelimsellik için kullandığı terminolojinin ve önermelerinin eleştirisini yaptıktan sonra kendi terminolojisini oluşturur; buna göre, Husserl (2001, s. 101) için ilk dışlanması gereken kavram "psşik fenomen" ya da zihin fenomeni kavramıdır. Psşik fenomen kavramı yerine ontolojik olarak düzeltilen "yönelmişlik deneyimi" kavramı getirilir. Yönelmişlik

deneyimi kavramı herhangi bir varoluş göndermesine sahip olmadığı aynı zamanda edimin kendisini hedeflediği için tercih edilmiştir.

Yönelmişlik, Husserl'in terminolojisinde, tasarımda ya da ona benzer biçimde gerçekleştirilen bir edimde ortaya çıkan, bir gönderime sahip deneyimler sınıfının ortak özünü tanımlamak için kullanılır. Husserl'in yaşantıların yapısını analiz ederken tümünün bir şeyin bilinci olma niteliği taşıdığı başka bir deyişle tümünün bir nesneye yönelmiş olarak tanımlandığı bir deneyim grubu yönelmişlik olarak adlandırılır. (Zahavi, 2018, s. 31) Yönelmişlik bakımından edim(act) kavramı, özel bir yere sahiptir. Çünkü yönelmişliğin temel belirlenimlerinden biri bir edim olmasıdır.

Edim kavramı ile Husserl, bir şeyi özel olarak fark etme ya da ona katılma anlamında bir yönelimi kasteder. Bir deneyimde, birden çok edim bulunabilir ya da tüm edimler birbiriyle iç içe geçmiş olabilir, fakat bilinçli varlık onlardan özellikle birine dikkatini çevirir. Böyle bir örnekte yönelmişlik nesnelere tümü özel olarak fark edilmeyebilir ya da onlara katılım gösterilmeyebilir. Örneğin, Prag'daki astronomik saat kulesini düşünen biri, onun bulunduğu konumu, renklerini, mimarisini, içerdiği birçok niteliği aynı anda düşünür. Fakat düşüncesinde özellikle saat kulesindeki bir figüre ya da üzerinde yer alan renklere odaklanabilir. Bu durumda odaklandığı nokta dışındaki nesnelere yönelmişlik deneyiminden dışarı itilmez. Edim kavramının kullanımının temel sebebi içerisindeki "hareket" gönderimidir. Bir yönelmişlik deneyiminde bilinç mecazi bir anlamda hareket eder, kendisinden bağlantı kurduğu yönelmişlik nesnesine doğru bir hareket gerçekleştirir. Aslında Husserl'in amacı bilincin bir ok gibi hedefe doğrultulması metaforunun yerine, hareket metaforunu koymaktır. Çünkü Husserl'e göre hedefleme metaforu yönelmişliği, aslında ulaşmaması gereken sınırlara doğru genişletir ve yanlış anlamalara sebebiyet verir. Brentano'nun yönelmişlik kavramını kullanırken, zihin fenomenleri ve fizik fenomenleri sınıflarını belirsizleştiren yanlış anlama, hedefleme metaforu ile desteklenir. Husserl'e (2010, s. 45) göre nesne eğer bir bilgi nesnesi değilse de ona yönelmek bilgi ediminin bir niteliğidir; bu sebepten yönelmişlik kavramı hedefleme yerine kullanılan hareket metaforu ile meşru sınırları içerisinde tutulmak istenir.

Yönelmişliğin açıklanmasında kullanılan bir diğer önemli kavram "yaşantı" kavramıdır. Fakat Husserl, yaşantıyı gündelik anlamıyla değil, benliği oluşturan deneyimlerin birliği anlamıyla kullanır. "Deprem bir yaşantı değilken, depreme maruz kalmış birisinin depremi algılayışı, üzüntü ve kederi bir yaşantıdır." (Toprakkaya, 2009) Dolayısıyla her yönelmişlik deneyimi, beni oluşturan deneyimler yumağına, yaşantıya, bir halka daha ekler. Kuzey ışıkları örneğine geri dönecek olursa, kuzey ışıklarını algılamak bir yönelmişlik deneyimi değildir, sadece kuzey ışıklarını algılamaktır. Tasarımda ya da yargıda bilinç tarafından onun hakkında farklı edimlerde bulunulur. Onun hakkında bir kanıya varılır, bir şey hissedilir, ya da yalnızca tasarımılanır. Bir başka zamanda tekrar kuzey ışıklarıyla karşılaşıldığında, bu sefer bilinç tarafından daha farklı edimlerde bulunulabilir. Yani ona yöneltilmiş olan edimin içeriği değişebilir. Dolayısıyla yaşantı, yönelmişlik deneyimi olarak algılamaktan farklı bir yerdedir.

Yaşantı kavramıyla Brentano' nun üçüncü önermesi ile beraber ayırmak istediği zihin fenomenleri ve fizik fenomenleri arasında bir sınır çizme olanağı da elde edilmiş olur. Yönelmişlik

deneyiminde algıya verili olan nesne aşkındır. Yönelmişlik deneyimi tarafından aşkın olan nesnenin içerildiği, ya da yaşantıya içkin olduğu söylenemez. Sadece yönelmişlik edimi ve onun içeriği bilince içkindir. Husserl için nesne ve içerik birbirinden farklı anlamlarda kullanılır. Yönelmişlik zihnin bir nesneye yönelmesi anlamında her zaman aşkın bir edimdir; fakat bilincin bir şeye doğru yönelmiş olma edimi ve bu edim sonucunda oluşmuş olan yargıların tasarımların ya da bunlara benzer yönelmişlik edimlerinin toplamı olan yönelmişlik deneyimi, bilince içkindir. Farkı daha açık hale getirmek adına bir örnek verilmesi gerekirse, Berlin Duvarı'nın ayakta kalan parçaları hiçbir bilinç ona yönelme de gerçeklikteki bir nesne olarak vardır. Berlin Duvarı'nın kendisi, ona yönelen bir bilincin içeriği değil, bilincin dışında, Berlin Duvarı olarak Berlin Duvarı'dır. Fakat yönelmişlik edimi onu hüznün verici bir yapı ya da soğuk savaş sembolü olarak niteleyebilir. Yönelmişlik edimindeki içeriğin zorunlu olarak Berlin Duvarı'nda bulunması gerekmez. Dolayısıyla bilince içkin olan içerik ile aşkın olan nesne her anlamda birbirinden farklıdır.

Follesdal'a göre (2020) Brentano ve Husserl arasındaki temel ayrım Husserl tarafından hyle, noema ve noesis kavramlarının öne sürülmüş olmasından doğar. Noema kavramı Aristoteles'in eidos kavramının yerine kullanılır. Hyle ve noema edimlerin temel parçalarıdır ve onlara deneyimde sahip olunur. Hyle duyu verilerine, noema onların bir form kazandırılma işlevine, noesis ise anlama karşılık gelir. Bir tepeyi inerken veya çıkarken sahip olunan kinestetik deneyim hyle örneği olarak alınabilir. Kinestetik deneyimler dünyanın ne biçimde biçimlendirileceği konusunda sınırlandırılır fakat algılanan kinestetik deneyimlerin kendisi değildir. Noema bilincin edime katılan tüm özellikleri arasında ilişkileri yansıtarak edimin içerisinde ona bir bütünlük kazandırır ve noesis algının geçici yapıları olan hyle ve noema'nın ardından edimi anlamlandırır. Brentano'ya göre her edim bir nesneye yönelmiştir fakat Husserl'e göre eylemin bir nesneye yönelmişliği olumsuzdur. Yönelmişlik deneyiminin içeriğinde her zaman bir nesne yoktur; zihin bir sanrının içinde bulunabilir ya da algı ciddi bir biçimde yanılıyor olabilir bu ihtimaller elene kadar edimin nesnesi ancak olumsuzdur. Husserl'e (1980, s. 65) göre aşkın deneyimde kelimenin gerçek manasıyla aşkın olan gerçek varlık parantez içine alınır ve geriye bilincin kendisi kalır. Aşkın nesneden geriye kalan onun anlatılmış olduğu bilinç durumu yani noemadır.

Algı bilincin yönelmişliğinin beden aracılığı ile dünya ile temas ettiği alandır. Husserl (1983, s. 51) için dokunma, görme gibi algıların nesnesini oluşturan fizik gerçeklik dokunan ya da gören bir özne olmasa dahi verili olarak vardır. Bilinç başka bir bilince ya da dünyanın gerçekliğine ancak kendini bedene göre konumlayarak erişebilir; erişilen nesnelere yalnızca fizik gerçeklikleri değil değer verilen insanlar, düşmanlar, yabancılar, tanıdıklar, kitap kokusu olarak yorumlanan algı, sabah zindeliği ve buna benzer insanın anlam dünyasına ait içeriklerdir.

Husserl'e (1983, s. 55-56) göre bir özne için geçerli olan her şey diğer tüm öznelere için de geçerlidir; onların birer insan olarak deneyimlenmesi her birinin onları deneyimleyen ego-öznesinin bakış açısında kendisi gibi bir ego-öznesi olarak anlaşılması ile aynı anlama gelir. Ego-öznesini ve kendisiyle aynı türden bir varlık olarak algıladığı diğer varlık öznelere çevreleyen dünya herkesin bilince olduğu bir ve aynı dünyadır; farklılık sadece onun anlamlandırılma

kipindedir. Her bir ego-öznesinin kendi algılarını yönelttiği ve kendi bakış açısının nitelikleri belirleyen bir merkezi, yaşayan bedeni (liebe) vardır. İki ego-öznesinin ortasında duran bir nesnenin uzaydaki konumu bir ego-öznesi tarafından sağda olarak nitelenirken diğer ego-öznesi tarafından solda olarak nitelenir. Bir şeyin uzak ya da yakında olması, farklı bakış açılarındaki görünümü yaşayan bedenle ilgilidir. Bir manzaraya bakılırken, gökyüzünün konumunun, aşağıda duran nehrin değil de dikkatin nesnesinin ağaçlar olabilmesinin sebebi yaşayan bedenin, bilincin dünyadaki sabit burada konumunun bilincin dikey algısında belirli bir noktaya doğru yönlendirilip orada yer alanı kendi buradası tarafından konu edinmesi ile sağlanır. Her zaman verili olarak bulunan ve insanın da onun bir üyesi olduğu dünya içerisinde bir nesneye yönelmek için uzay ve zamanda bakış açısı şu veya bu yöne doğrultulabilir, zamanda ileri ya da geri doğru düşünülebilir, yeni algılar ve sunumlar elde edilebilir. (Husserl, 1983, s. 53) Fizik nesnelere yalnızca yalnızca algıda değil, hatıralarda, tasarımda ve bunlara benzer temsillerde de yönelimin nesnesi olurlar. (Husserl, 1983, s. 70)

Dünyanın verili oluşu yönelmişliğin doğrudan verili olan nesneye dair olduğu anlamına gelmez. Yönelmişlik nesnesi Husserl'e (1983, s. 76) göre verili olan içerisindeki seçime dairdir. Dikey algının enginliği içerisinde dikkat için seçilen bir parça yönelmişliğin asıl nesnesini oluşturur.

Dünya ile kurulan ilişkide yönelmişliğin bedenle olan birlikteliği Brentano tarafından içe kapalı bir yapıda kurulmuş olan yönelmişliğin insan varlığının temas ettiği her alanda var olmasını sağlar. Kendisi de dünyadaki diğer fizik nesnelere gibi bir nesne olan nesne-beden(körper) doğrudan dünyanın içinde bir nesnedir. Nesne-bedenin bilinç ile birlikteliğindeki yapısı olan yaşayan beden en yüksek düzeyde dünyanın gerçek birliğinde psikofizik bir varlıktır. (Husserl, 1983, s. 82) Bilincin yönelmişliği yaşayan beden aracılığı ile dünyaya katılır ve ona yönelir.

Husserl ile Brentano arasındaki en büyük ayrım algının yönelmişliğinin yaşayan bedenin psikofizik yapısı ile açıklanmasından doğar. Sonuç olarak Husserl, yönelmişliğin Brentano'dan devraldığı Orta Çağ'dan kökenlenmiş olan temellerini, bilgi edimsel bir yapıya dönüştürür. Bir nesneye yönelmek, en başta bir bilgi edimidir. Onun hakkında bir bilince sahip olmak istemektir. Bilincin, yaşayan beden ile dünyada bulunarak kendisi ve dünya ile kurduğu ilişkidir.

Sonuç

Brentano tarafından fizik ve zihin nesnelere birbirinden ayırmak adına Orta Çağ'dan alınarak tekrar gündeme getirilen yönelmişlik kavramının Brentano tarafından yeniden yorumlanmasında kimi sorunlar ortaya çıkar. Bunlardan ilki, yönelmişliğin zihnin temel niteliği olarak belirlenmesidir. Bu belirleme karşısında Husserl, bilincin üç farklı anlamda kullanımını açıklayarak, algılanan manzara içerisindeki küçük bir parçanın, örneğin, bir kır manzarasında üstünde durulmayan belirli bir çimenin, bilincinde olunan fakat yönelmişlik içermeyen bir yapıyı örneklediği eleştirisini getirir. Böylece Husserl, Brentano'nun önermesinin karşısına yönelmişliğin zihin fenomenlerinin bir niteliği olduğu; fakat her zihin fenomeninin yönelmişlik içermediği önermesini koyar. Sonrasında Husserl tarafından zihin fenomeni kavramı yerine yönelmişlik deneyimi kavramı getirilerek yönelmişlik ile zihnin bir nesneye yönelme edimini içeren bir deneyim sınıfı tanımlanmış olur.

Zihin fenomeni kavramının yerine getirilen yönelmişlik deneyimi kavramı, Brentano'nun ikinci önermesi ile ortaya çıkan ontolojik soruna da çözüm getirir. Brentano'nun kullandığı içvaroluş kavramı ile beraber, yönelim nesnelere kendilerine özgü bir varlık sınıfında değerlendiriliyormuş gibi anlaşılır; böylece tek boynuzlu at ya da fizik dünyadaki bir at eşit biçimde yönelim nesnesi sınıfının varlıkları halini alır. Oysa bir zihin tasarımı olan tek boynuzlu ata, gerçek bir at ile aynı anlama gelecek biçimde bir varlık atfetmek açıkça çelişiktir. Husserl tarafından bu sorun, yönelmişlik ediminde gerçekte var olanın yönelim nesnesi değil, yönelmişliğin kendisi, yani özne ile nesne arasındaki ilişki olduğu açıklamasıyla giderilir. Zihnin tek boynuzlu ata yönelme deneyiminin herhangi bir noktasında tek boynuzlu atın varlığından söz edilmez. Husserl'e göre burada var olan tek şey yönelmiş olma deneyimidir. Aynı biçimde fizik dünyadaki bir nesneye yönelirken de yönelmişlik deneyiminden bahsedilir.

Bir nesneye yönelmiş olma edimi Husserl'e göre bilincin yapısında gerçekleşen ve yaşayan beden kinestetik deneyiminden kaynaklanan bir edimdir. Brentano tarafından zihin fenomenlerinin içvarolan başka bir fenomen ile ilişkisine indirgenerek içkin ve kapalı bir yapı olarak tanımlanan yönelmişlik Husserl ile beraber bilinç ve fizik gerçekliğinin yaşayan bedendeki psikofizik varlığı aracılığıyla kendini aşarak dünya ile kurulan temasın özünü oluşturan bir yetiye dönüşür.

Brentano'nun üçüncü önermesine göre yalnızca zihin fenomenleri yönelmişliğe sahiptir böylece yönelmişlik fizik fenomenleri ve zihin fenomenlerini birbirinden kati suretle ayıran bir ölçüt olarak anlaşılır. Husserl'e göre yalnızca bilincin değil bedenkin yönelmişliğinden de söz edilir çünkü kinestetik deneyim bilincin dünyadaki merkez konumunu belirleyen bedenkin başka nesnelere yönelerek onlara doğrultulmasını olanaklı kılar. Husserl'in yönelmişliği anlayış biçimine göre yönelmişlik zihin ve fizik alanları arasında bir ayrım çizmekten çok onların birlikteliğinden kaynaklanan ve aynı zamanda iki alan arasındaki bağlantının açıklanmasını olanaklı kılan yetidir.

Brentano'nun tezleri karşısında yer alan Husserl'in eleştirileri ile beraber yönelmişlik, hedefe doğrultulmuş bir ok metaforunun yerine edim kavramını ve hareket metaforunu, zihin fenomeni yerine yönelmişlik deneyimini, içvarolan nesnelere oluşmuş bir varlık sınıfı yerine zihnin nesne ile kurduğu ilişkileri kasteden bir deneyim sınıfını tanımlayan bir kavram olur.

Yönelmişlik kavramı konusunda Husserl'in detaylı analizi ve Brentano'nun Orta Çağ'dan alarak kendi psikoloji programının amaçları doğrultusunda biçimlendirdiği yorumu karşılaştırdığında Husserl'in yaptığının Brentano'nun kullandığı anlamda yönelmişlik kavramını alarak geliştirdiğini söylemek çok doğru bir belirleme olmayacaktır. Yönelmişlik kavramının üzerinde bulunduğu temeller ve yönelmişliğin işlevi bakımından Husserl ve Brentano arasında herhangi bir ortaklık yoktur. Brentano'nun kullandığı anlamda yönelmişlik Orta Çağ felsefesinde kullanılan yönelmişlik kavramının oldukça dar anlamda değiştirilerek devam ettirilmesi olarak anlaşılabilir. Husserl ise Brentano ya da Orta Çağ geleneğinden tamamen ayrılarak yönelmişlik kavramına yeni bir zemin ve yeni bir işlev kazandırmıştır.

Kaynakça

Aristoteles. (2014). *Ruh Üzerine*. (Z. Özcan, Çev.) Ankara: Sentez Yayıncılık.

- Bartok, P. J. (2005). Brentano's Intentionality Thesis: Beyond the Analytic and Phenomenological Readings. *Journal of the History of Philosophy*, 43 (4), 437-460.
- Benoist, J. (2007). Two (or Three) Conceptions of Intentionality. *Tijdschrift voor Filosofie*, 69 (1), 79-103.
- Black, D. L. (2010). Intentionality in Medieval Arabic Philosophy. *Quaestio* (10), 65-81.
- Brentano, F. (1995a). *Psychology from an Empirical Standpoint*. (C. R. Antos, D. B. Terrel ve L. McAlister, Çev.) London: Routledge.
- Brentano, F. (1995b). *Descriptive Psychology*. (B. Müller, Dü. ve B. Müller, Çev.) New York: Routledge.
- Chisholm, R. R. (1967). Brentano on Descriptive Psychology and the Intentional. E. N. Lee ve M. Mandelbaum (Dü) içinde, *Phenomenology and Existentialism* (s.1 - 23). Baltimore: John Hopkins University Press.
- Crane, T. (2014). *Aspect of Psychologism*. London: Harvard University Press.
- Crane, T. (2015). Brentano'nun Yönelimsel İçkin Varoluş Kavramı. (I. Özdemir Yazgan, Çev.) *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, (27), 59-74.
- Follesdal, D. (2020). Brentano and Husserl on Intentionality. D. Fisette ve F. F. Stadler (Dü) içinde, *Franz Brentano and Austrian Philosophy* (23-48). Springer.
- Husserl, E. (1980). *Phenomenology and the Foundations of the Sciences; Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy (ideas 1)*. (T. E. Klein ve W. E. Pohl, Çev.) Martinus Nijhoff Publishers.
- Husserl, E. (1983). *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy; First Book General Introduction to a Pure Phenomenology*. (F. Kersten, Çev.) Martinus Nijhoff Publishers.
- Husserl, E. (2001). *Logical Investigations Volume II*. (D. Moran, Dü. ve J. T. Findlay, Çev.) New York: Routledge.
- Husserl, E. (2010). *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*. (H. Tepe, Çev.) Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Jacquette, D. (2004). Brentano's Concept of Intentionality. D. Jacquette (Dü.) içinde, *The Cambridge Companion to Brentano* (s. 98-130). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kant, I. (2002). *Prologomena*. (İ. Kuçuradi ve Y. Örnek, Çev.) Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, I. (2010). *Arı Usun Eleştirisi*. (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea Yayınları.
- Levinas, E. (2008). Fenomenolojik Varlık Kuramı: Bilincin Yönelimselliği. (Ö. Gözel, Çev.) *Kutadgu Bilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi* (13), 81-93.
- McAlister, L. L. (1974). Chisholm and Brentano Intentionality. *The Review of Metaphysics*, 28 (2), 328 - 338.
- Morisson, J. C. (1970). Husserl and Brentano on Intentionality. *Philosophy and Phenomenological Research*, 31 (1), 27-46.

Pini, G. (2015). Two Models of Thinking Thomas Aquinas and John Dun Scotus on Occurent Thoughts. G. Klima (Dü.) içinde, *Intentionality, Cognition, and Mental Representation in Medieval Philosophy* (81-103). New York: Fordham University Press.

Priest, S. (2019). *Zihin Üzerine Teoriler*. (A. Dereko, Çev.) İstanbul: Litera Yayıncılık.

Searle, J. R. (2004). *Zihnin Yeniden Keşfi*. (M. Macit, Çev.) İstanbul: Litera Yayıncılık.

Toprakkaya, A. (2009). Husserl'de Noema ve Noesis Kavramları. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* (7), 121-136.

Varga, P. A. (2008). Brentano's Influence on Husserl's Early Notion of Intentionality. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai - Philosophia*, 29-48.

Zahavi, D. (2018). *Husserl' in Fenomenolojisi*. (S. Beyazıt, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.